

МЕТА І ЗАВДАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ

С. КЛОЧУРЯК,

начальник відділу кримінальної міліції у справах дітей Солом'янського РУ ГУ МВС України у м. Києві, здобувач

Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

This article considers urgent questions of the purpose and objectives of human body examination in criminal procedure of Ukraine, proposes to distinguish the general and the immediate purpose of human body examination, substantiates the inadmissibility of its expansion in criminal proceedings; explores the concept of special signs, uses the generalized data of questioning the investigators of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Keywords: pre-trial investigation, investigation (search) action, human body examination, its purpose and objectives, special signs.

***

У статті розглядаються нагальні питання визначення мети і завдання освидування у кримінальному провадженні України, пропонується розглядати загальну та безпосередню мету освидування, обґрунтовується неприпустимість її розширення у кримінальному провадженні; досліджується поняття особливих прикмет, використовуються узагальнені дані анкетування слідчих МВС України.

Ключові слова: досудове розслідування, слідча (розшукова) дія, освидування, мета і завдання його проведення, особливі прикмети.

***

В статье рассматриваются насущные вопросы определения целей и задач освидетельствования в уголовном производстве Украины, предлагается рассматривать общую и непосредственную цель освидетельствования, обосновывается недопустимость ее расширения в уголовном производстве; исследуется понятие особых примет, используются обобщенные данные анкетирования следователей МВД Украины.

Ключевые слова: досудебное расследование, следственное (розыскное) действие, освидетельствование, цели и задачи его проведения, особые приметы.

Постановка проблеми. У кримінальному провадженні України будь-яка процесуальна дія переслідує певну мету та вирішує покладені на неї кримінальним процесуальним законодавством завдання. Не є винятком і така слідча (розшукова) дія, як освидування. Але відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України, що набрав чинності 20 листопада 2012 року (далі – КПК 2012 року), чіткого визначення мети і завдання освидування породжує в науковій юридичній літературі суміщення цих понять. Це призводить до необхідності їх розмежування та більш глибокого аналізу.

Актуальність теми дослідження. Питання мети і завдання освидування як слідчої дії розглядали у своїх працях О. А. Борідько, В. В. Вапнярчук, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков, К. О. Чаплинський, А. П. Черненко, О. Г. Шило та інші науковці. Проте численні дослідження цього дискусійного питання не призвели до формування єдиної точки зору.

Метою статті є подальша розробка актуальних питань щодо визначення змісту мети і завдання освидування у кримінальному провадженні України, дослідження співвідношення між цими поняттями та їх значення при підготовці й проведенні освидування.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналіз юридичної літератури свідчить, що автори, досліджуючи окремі аспекти освидування у кримінальному провадженні, паралельно використовують терміни «мета» [1, с. 104; 6, с. 1] і «завдання» [2, с. 1] щодо необхідності виявити або засвідчити наявність у людини особливих прикмет. Та обставина, що при цьому йдеться саме про особливі прикмети, має своє підґрунтя – у частині 1 статті 193 КПК 1960 року, що нині є нечинним, освидування проводилося саме для виявлення або засвідчення на тілі людини особливих прикмет.

Поняття «мета» і «завдання» дійсно мають певну синонімічність. Так, у тлумачному словнику за редакцією Д. М. Ушакова «завдання» розкривається через поняття «мета» [3]. Разом з тим, незважаючи на взаємозалежність зазначених понять, вони є самостійними категоріями, що підтверджується їх семантичним

підтверджується їх семантичним

значенням. Мета визначається як те, що необхідно здійснити [4]. З цього вбачається, що *безпосередня мета* освідчування як слідчої дії, відповідно до частини першої статті 241 КПК 2012 року – виявлення наявності на тілі людей слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. При цьому вважаємо, що відсутність таких слідів чи прикмет або їх невиявлення жодною мірою не свідчить про те, що мету освідчування не досягнуто, оскільки саме такий результат цієї слідчої дії може свідчити про непричетність особи до злочину. Отже, *загальною метою* освідчування припустимо визначити як формування доказів (обвинувальних чи виправдувальних), що підлягають обов'язковій фіксації у протоколі. У цьому відношенні К. О. Чаплинський цілком слушно визначає як мету освідчування з'ясування обставин вчиненого злочину та розшук злочинців, що переходять від слідства та суду [5, с. 2]. Таким чином, на нашу думку, необхідно виокреmlювати *загальну та безпосередню мету освідчування*.

Завдання – те, що потребує виконання, рішення [4]. При визначенні завдання освідчування необхідно окреслити коло питань, які потребують свого вирішення. Так, при проведенні освідчування відповідно до процесуальної форми існує нагальна потреба виконання комплексу процесуальних дій, спрямованих на пошук слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, що і є завданням цієї слідчої дії. Підґрунтям для такого твердження є точка зору Ю. М. Черноус про те, що завдання слідчих дій полягає у забезпеченні процесу доказування через виконання функцій збирання, дослідження, оцінки, ви-

користання доказів [6, с. 15].

Як мета освідчування у частині першої статті 241 КПК 2012 року визначається виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. Проте в юридичній літературі при аналізі чинного кримінального процесуального законодавства України метою освідчування називають виявлення або засвідчення і слідів злочину [7, с. 132], і тілесних ушкоджень [8, с. 120], й інших властивостей і ознак [1, с. 104], і наявності або відсутності у особи психічних розладів [9, с. 1]. На наше переконання, таке розширення мети освідчування може бути висловлене лише як пропозиція, яка повинна мати належну ступінь аргументації й обґрунтування. В іншому разі широке тлумачення зазначеного поняття суперечитиме вказаній нормі КПК 2012 року.

У 2009-2011 роках, у період чинності КПК 1960 року, нами проводилося анкетування 441 слідчих органів внутрішніх справ України з питань проведення освідчування. На запитання, чи проводиться освідчування з метою встановлення на тілі особи *слідів злочину*, позитивно відповіли 234 слідчих (53,1 % від загальної кількості опитаних), вказавши при цьому, що таку дію вони проводили як до, так і після порушення кримінальної справи (нині стадія порушення кримінальної справи за КПК 2012 року відсутня – С. К.). Про проведення освідчування з метою встановлення слідів злочину, але лише після порушення кримінальної справи, зазначили ще 117 слідчих (26,5 %), а 7 слідчих (1,6 %) зауважили, що з цією метою проводили освідчування до порушення кримінальної справи. Лише 83 слідчих (18,8 %) цілком вірно визначили, що відповідно до вимог чинного у той

період часу КПК 1960 року освідчування з метою встановлення на тілі особи слідів злочину не проводиться, оскільки у цьому випадку потрібно призначити судово-медичну експертизу. Відповіді на це запитання практичних працівників наочно свідчать про складність питання, що розглядається, та необхідність чіткого й недвозначного визначення змісту поняття «особливі прикмети», що у кримінальному процесуальному законі України не розкривається.

У криміналістичній літературі поняття особливих прикмет нерозривно пов'язано із вченням про зовнішні ознаки людини, які характеризують зовнішню будову тіла людини [10, с. 183]: особливості її голови і обличчя, статури, деякі функції її організму, а також прикмети одягу й інших речей, що постійно нею використовуються.

Отже, особливі прикмети, на думку В. Ю. Шепітька, це відмінні особливості, які мають цінність для ідентифікації людини за ознаками зовнішності (татування, родимки, шрами) [11, с. 117-118]. Під особливими прикметами, з точки зору Ю. Г. Торбіна, слід розуміти ознаки зовнішності, що виникають і виявляються як відхилення від природної (нормального) анатомічної і морфологічної будови і розвитку тіла людини, зовнішнього прояву функцій організму, які здатні сприйматися на чуттєвому рівні і дозволяють забезпечувати встановлення тотожності або пізнання конкретної особи в процесі розкриття і розслідування злочинів [12, с. 76].

Особливі прикмети, як правило, легкодоступні спостереженню та відразу ж привертають до себе увагу. Проанкетовані нами слідчі органів внутрішніх справ до особливих прикмет віднесли наступні ознаки зовнішності особи: татування – 265 слідчих

(60,1 %); шрами – 257 слідчих (58,3 %) (за умовами анкетування, при відповіді на це запитання можливі декілька варіантів відповідей); родимі плями, родинки – 170 слідчих (38,5 %); фізичні вади – 64 слідчих (14,5 %); відсутні частини тіла – 62 слідчих (14,1 %); анатомічні особливості – 58 слідчих (13,2 %); травми і рубці – 30 слідчих (6,8 %); інші варіанти відповідей були мало чисельними – менше 5 % від загального числа опитаних.

Слід зазначити, що не лише сама людина має особливі прикмети, а до них можуть бути віднесені й особливості одягу. На наш погляд, це витікає з семантичного тлумачення поняття «прикмети» як відмітної властивості, ознаки, по якій можна взнати кого-небудь або що-небудь [4], тобто це можуть бути предмети як живої, так і неживої природи. До таких прикмет можна віднести: незвичайно великі або малі розміри предметів одягу, незвичайний покрій або фасон, наявність різного роду деталей і фурнітури (гудзики незвичайної форми, пряжки, брошки-вензели, монограми, аплікації тощо); яскравий колір одягу або розфарбовування предметів одягу; невідповідність одягу порі року. До особливих прикмет взуття відносяться, наприклад, дуже висока платформа, незвичний для даних місць вигляд взуття. Особливі прикмети мають і предмети, що постійно носяться людиною при собі: окуляри, парасольки, тростини, сумки і портфелі, прикраси.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що мета та завдання освідчування як слідчої дії хоча і взаємозалежні категорії, але вони різні за своєю сутністю. Так, метою освідчування за чинним КПК 2012 року, яку нами пропонується визначати як безпосередню, є виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кри-

мінального правопорушення або особливих прикмет. Загальною метою освідчування як слідчої дії є формування доказів, зафіксоване у протоколі освідчування. Натомість, завданням освідчування є виконання комплексу процесуальних дій у суворій відповідності з вимогами процесуального закону, спрямованих на пошук слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, до яких необхідно віднести не лише ознаки зовнішності (будова і розвиток тіла людини, зовнішній прояв функцій організму), які здатні сприйматися на чуттєвому рівні й дозволяють забезпечувати встановлення тотожності конкретної особи при розкритті й розслідуванні злочинів, а й одяг в цілому, його окремі предмети і елементи.

Список використаних джерел:

1. Грошевий Ю. М. Досудове розслідування кримінальних справ : навч.-практ. посіб. / [Грошевий Ю. М., Вапнярчук В. В., Капліна О. В., Шило О. Г.] ; за заг. ред. Ю. М. Грошевого. – Х. : Вид. «ФІНН», 2009. – 328 с.
2. Борідько О. А. Освідчування та тактика його проведення при розслідуванні умисних тілесних ушкоджень / О. А. Борідько, В. В. Логінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.radnuk.info/statti/555-kriminalist/14626-2011-01-18.
3. Толковый словарь русского языка : В 4 т. / Под ред. Ушакова Д. Н. [Електронний ресурс]. – М. : CD-изд-во «Media Group», 2012. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см – Систем. требования : Pentium-100 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/XP. – Название с титул. экрана.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений – [4-е изд., доп.] [Електронний ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : CD-изд-во «Media Group», 2012. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см – Систем. требования : Pentium-100 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/XP. – Название с титул. экрана.
5. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення освідчування / К. О. Чаплинский ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Cum/Vamsu_pravo/2011_1-03.09.2011.
6. Черноус Ю. М. Следчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : дис... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Черноус Юлія Миколаївна. – К., 2005. – 245 с.
7. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій : Монографія / Л. М. Лобойко, А. П. Черненко. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 168 с.
8. Лук'янчиков Є. Д. Освідчування і право особи на недоторканність / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1(3). – 15 с. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Choasp/2011_1/11lydonn.pdf
9. Пукач І. Б. Проблемні питання проведення освідчування до порушення кримінальної справи / І. Б. Пукач // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція за різниці юридичними напрямками [Електронний ресурс]. – С. 1. – Режим доступу : <http://www.lex-line.com.ua/?go=conferencia>.
10. Біленчук П. Д. Криміналістика (криміналістична техніка) : Курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.
11. Криміналістика : Підручник / Кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
12. Торбин Ю. Г. Следы и особые приметы на живых лицах: (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты обнаружения и использования) / Ю. Г. Торбин. – [2-е изд., доп.] – М. : Юрлитинформ, 2010. – 391 с.